

บทคัดย่อ

ชื่อรายงานการวิจัย : อัตลักษณ์ลวดลายเบญจรงค์ไทย
ชื่อผู้วิจัย : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฤดี นิยมรัตน์
ปีที่ทำการวิจัย : 2554

.....

การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ลวดลายเบญจรงค์ไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาความเป็นมาและวิวัฒนาการของลวดลายเบญจรงค์ ค้นหาอัตลักษณ์ลวดลายเบญจรงค์ไทย และจัดทำภาพต้นแบบลวดลายเบญจรงค์ไทย ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การวิเคราะห์จากลวดลายบนเครื่องเบญจรงค์จริง และภาพถ่ายจากหนังสือ พิพิธภัณฑสถานประกอบกร ร้านจำหน่าย และจากการสัมภาษณ์ นำสู่การค้นหาอัตลักษณ์ของลวดลายเบญจรงค์ หลังจากนั้นจัดทำภาพต้นแบบลายเบญจรงค์ไทย โดยการเขียนลาย และเขียนสีลงบนแผ่นกระเบื้องสีขาวโดยช่างฝีมือ เผาสี ตามกระบวนการของการผลิตเครื่องเบญจรงค์ไทย

ผลการศึกษาพบว่า

1. เครื่องเบญจรงค์เป็นศิลปะไทย-จีนที่มีเอกลักษณ์ความเป็นไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยในสมัยแรกนี้ลวดลายของเครื่องเบญจรงค์ได้รับอิทธิพลตามแบบศิลปะของจีน มีการประยุกต์ลวดลายแบบจีนร่วมกับแบบของไทย ซึ่งลวดลายที่มีความนิยมมากในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้แก่ลายเทพนม และลายนรสิงห์ มีลายประกอบคือลายช่อเปลวที่มีลักษณะเหมือนลายเปลวไฟของจีน พื้นลายนิยมลงสีดำ เขียนลายลูกคั่นที่ขอบปากเป็นแถบสีแดง ลายดอกไม้สลักใบไม้ และที่สำคัญคือนิยมเขียนลายลูกคั่นที่ขอบปากด้านในของชาม และยังคงลักษณะเช่นนี้จนถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่มีการประดิษฐ์ลวดลายใหม่ประกอบลายเทพนม ได้แก่ ลายครุฑ ลายราชสีห์ ลายหน้าสิงห์ รวมทั้งมีลายหลักที่มีการผูกลายขึ้นใหม่ได้แก่ ลายกินรี ลายหนุมาน ลายกลีบบัว ส่วนภาพประกอบลายที่นิยมคือลายก้านขดสีเขียวอมฟ้า และไม่เขียนลายลูกคั่นที่ปากชามด้านใน

สมัยรัชกาลที่ 2-3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีความนิยมเครื่องลายน้ำทอง จึงมีลวดลายใหม่สำหรับการเขียนเครื่องลายน้ำทอง ซึ่งเป็นลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะของจีน เช่น ลายดอกกุหลาบ ประกอบลายผีเสื้อ นก และดอกไม้ ใบไม้ ที่มีลักษณะเลียนแบบธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 4 เครื่องเบญจรงค์ลดความนิยมลง และในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นยุคสุดท้ายของเครื่องเบญจรงค์ แต่ก็มีการผลิตเครื่องเบญจรงค์ได้ในประเทศไทย ซึ่งลวดลายในสมัยนี้เป็นลายน้ำทองประเภทลายเครือเถา ลายดอกพุดตาน และลายเกล็ดกระดองเต่า รวมทั้งลวดลายที่เป็นเรื่องราวตามแบบตะวันตก แต่มีเอกลักษณ์ความเป็นไทยคือเป็นลายไทยจากเรื่องราวของวรรณคดีไทย

2. ลวดลายเบญจรงค์เป็นลายไทยที่แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ลวดลายเบญจรงค์ในกลุ่มเทพนมประกอบลายต่าง ๆ และลายไทยรูปสัตว์ 2) ลวดลายเบญจรงค์ในกลุ่มลายพรรณพฤกษา และ 3) ลวดลายเบญจรงค์ในกลุ่มลายผ้ายก ซึ่งแม้ว่าลายที่ใช้เขียนจะเป็นลายเดียวกัน ช่างเขียนแต่ละคนก็สามารถผูกลายได้แตกต่างกัน แต่ทั้งนี้ลวดลายที่ใช้เขียนเครื่องเบญจรงค์ก็มีเอกลักษณ์ที่แสดงออกถึง

ความเป็นไทยทั้งด้านความเชื่อ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ แม้ว่าจะไม่ใช่ลายของไทยก็ตาม ส่วนการลงสีนั้นส่วนมากมีลักษณะเป็นสีทึบไม่มีมิติ ใช้สีตัดกัน แต่สามารถใช้สีขาวเพื่อไล่สีอ่อน-แก่ และนิยมการตัดเส้นไม่ว่าจะตัดเส้นด้วยสีเข้ม หรือสีทอง

ข้อเสนอแนะ

1. การผูกลายสำหรับการเขียนเครื่องเบญจรงค์ สามารถเลือกลายหลัก ลายประกอบ และลายลูกคั่นได้อย่างหลากหลายแต่ทั้งนี้ลวดลายที่ใช้ควรแสดงเอกลักษณ์ความเป็นไทยและสามารถอธิบายที่มาของลวดลายได้

2. ควรศึกษาทดลองการทำสีทองหรือวัตถุบดแทนเพื่อลดต้นทุนการผลิต แต่ยังคงรักษาคุณภาพของเครื่องเบญจรงค์ รวมทั้งศึกษาแนวทางการพัฒนาลวดลายเครื่องเบญจรงค์เพื่อใช้งานให้เหมาะสมในวัสดุชนิดอื่น ๆ เช่น ลายผ้า กระดาษห่อของขวัญ ตราสัญลักษณ์ เป็นต้น เพื่อเป็นการส่งเสริมเอกลักษณ์ความเป็นไทย